

УДК 338.3:631.1.016

Христенко Г.М.
кандидат економічних наук, доцент
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

ВПЛИВ КОНЦЕНТРАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА

EFFECT OF CONCENTRATION ON THE EFFICIENCY OF GRAIN PRODUCTION

АНОТАЦІЯ

Досліджено вплив концентрації виробництва зерна на економічну ефективність галузі та встановлено оптимальні розміри посівних площ зернових культур. Обґрунтовано переваги великотоварного зерновиробництва в умовах ринкових трансформацій. Доведено, що великотоварне виробництво є основою впровадження інновацій.

Ключові слова: зерновиробництво, ефективність, концентрація, урожайність, великотоварне виробництво, інновації, сільськогосподарські підприємства.

АННОТАЦИЯ

Исследовано влияние концентрации производства зерна на экономическую эффективность отрасли и установлены оптимальные размеры посевных площадей зерновых культур. Обоснованы преимущества крупнотоварного зернопроизводства в условиях рыночных трансформаций. Доказано, что крупнотоварное производство является основой внедрения инноваций.

Ключевые слова: зернопроизводство, эффективность, концентрация, урожайность, крупнотоварное производство, инновации, сельскохозяйственные предприятия.

ANNOTATION

The influence of the concentration of grain production on the economic efficiency of the industry is studied and the optimal size of grain crops acreage is set. The advantage of large grain production in a market transformation is grounded. It is proved that large-scale production is the basis of innovation.

Keywords: grain production, efficiency, concentration, yield, large-scale production, innovation, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світовий економічний простір та посилення конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції зумовлюють необхідність вирішення невідкладної проблеми – прискорення ефективного розвитку галузей АПК. Важливою складовою системи заходів щодо прискорення розвитку зернового господарства, підвищення його конкурентоспроможності й ефективності є застосування інноваційних підходів до господарської діяльності, що передбачають використання сучасних інноваційних ресурсозберігаючих технологій, високопродуктивної техніки, досягнення оптимальної концентрації галузі.

Розміри більшості діючих господарств не дають змоги вести високоефективне виробництво на інноваційних засадах, а тому виникає потреба його наукового обґрунтування, як правило, на новій техніко-технологічній та організаційній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість процесів концентрації агропро-

мислового виробництва для національного господарства викликала значну увагу до дослідження цієї проблеми з боку вітчизняних науковців. Зокрема, теоретичним, практичним та методологічним аспектам вирішення зазначеної проблеми присвячені праці українських вчених, а саме: В.Я. Амбросова, Я.П. Березівського, О.Ю. Єрмакова, П.М. Макаренка, Т.Г. Маренич, Л.Ю. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка та інших.

Проте на сьогодні залишається актуальним питання оптимальних розмірів концентрації аграрного виробництва, які дозволили б повною мірою використовувати інноваційні фактори розвитку зернового господарства.

Метою статті є дослідження впливу концентрації на ефективність зерновиробництва та обґрунтування оптимальних розмірів посівних площ зернових культур.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство Тернопільщини характеризується функціонуванням аграрних формувань різних розмірів, форм власності та організаційно-правових форм. У процесі реформування аграрного сектору економіки Тернопільської області відбулися деконцентрації у сільськогосподарських підприємствах, формування дрібнотоварного виробництва, суттєве скорочення поголів'я худоби та площ угідь, які обробляються, зменшення обсягів виробництва продукції.

Аналізуючи розвиток зернової галузі регіону, варто відзначити, що основними виробниками зерна є сільськогосподарські підприємства – більше 78% валового збору. З огляду на це, сектору сільськогосподарських підприємств відводиться ключова роль у вирішенні проблеми продовольчої безпеки регіону та держави в цілому. Сільськогосподарські підприємства можуть досягнути стійкості, стабільності та максимальної ефективності зернового виробництва за умов обґрунтування раціональних параметрів їх функціонування та розвитку.

Оптимальні розміри аграрних формувань сприяють раціональнішому використанню виробничих ресурсів, підвищенню продуктивності праці, зростанню обсягів виробництва продукції та поліпшенню її якості, економії затрат і у цілому забезпечують ефективне ведення зернового господарства.

Світова практика засвідчує, що у розвитку сільськогосподарських підприємств позитивною є тенденція до концентрації виробництва. Об'єктивною її основою є техніко-економічні переваги великого виробництва перед дрібним [6].

Для визначення впливу концентрації виробництва зернових на економічну ефективність галузі проведено групування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області (табл. 1).

Дослідження показали, що економічна ефективність виробництва пшениці тісно пов'язана із розміром як зібраної площі, так і ріллі загалом

сільськогосподарського підприємства, що свідчить про позитивний вплив масштабу виробництва зростання концентрації.

Так, найвищої врожайності (36,9 ц/га), рівня виробництва зерна на 100 га ріллі та його реалізації відповідно 1115 та 1014 ц досягнуто господарствами п'ятої групи, в яких середній розмір зібраної площі пшениці становив 2128 га, а ріллі 7035 га.

Порівняно найнижчу собівартість 1 ц реалізованої пшениці (128,4 грн) мали господарства третьої групи. У результаті ці господарства

Таблиця 1

Вплив концентрації виробництва пшениці на економічну ефективність галузі у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, 2013 р.

Показники	Групи господарств за зібраною площею пшениці, га					
	I до 100	II 101-300	III 301-500	IV 501-1000	V 1001 і більше	У середньому на 1 господарство
Кількість підприємств, од.	47	71	40	35	31	224
Зібрана площа пшениці, га	60	196	398	716	2128	552
Середня урожайність, ц/га	29,0	31,3	32,0	36,8	36,9	35,4
Площа ріллі на підприємство, га	332	967	1605	2614	7035	2045
На 100 га ріллі, ц: вироблено зерна	523	637	794	1007	1115	957
реалізовано зерна	480	637	777	790	1014	861
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	133,4	133,7	132,4	131,6	143,3	138,4
в т.ч.: прямі матеріальні витрати, грн	94,8	98,6	98,5	94,7	100,9	99,0
з них: витрати на насіння	19,3	16,1	17,4	16,4	15,4	16,0
міндобрива	27,6	34,9	31,1	32,3	32,3	32,3
нафтопродукти	22,2	18,7	16,1	15,6	12,5	14,4
витрати на оплату праці	11,0	7,9	6,8	7,4	6,7	7,1
Собівартість 1 ц реалізованого зерна, грн	150,1	132,4	128,4	142,8	157,5	148,2
Ціна реалізації 1 ц зерна, грн	137,3	135,1	134,5	138,1	139,1	137,8
Одержано прибутку: на 1 га зібраної площі зернових, грн	-341,6	87,1	190,7	-134,2	-617,8	-330,0
на 1 ц проданого зерна, грн	-12,8	2,8	6,1	-4,7	-18,4	-10,3
Рівень рентабельності галузі, %	-8,5	2,1	4,7	-3,3	-11,7	-7,0

Джерело: розраховано за даними: [7; 8]

Таблиця 2

Вплив концентрації виробництва зерна на економічну ефективність галузі у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, 2013 р.

Показники	Групи господарств за зібраною площею зернових, га					
	I до 100	II 101-300	III 301-500	IV 501-1000	V 1001 і більше	У середньому на 1 господарство
Кількість підприємств, од.	51	58	58	38	42	247
Зібрана площа зерна, га	111	365	691	1375	4304	1214
Середня урожайність, ц/га	36,8	41,2	40,6	45,2	58,2	52,0
Площа ріллі на підприємство, га	242	619	1087	2052	6648	1897
На 100 га ріллі, ц: вироблено зерна	1686	2427	2583	3030	3769	3329
реалізовано зерна	1191	2090	2279	2811	3427	3009
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	113,4	113,9	121,4	117,2	105,4	109,5
Собівартість 1 ц реалізованого зерна, грн	126,4	119,7	132,5	118,2	121,9	122,4
Ціна реалізації 1 ц зерна, грн	126,3	123,7	125,8	122,1	127,9	126,5
Одержано прибутку:						
на 1 га зібраної площі зернових, грн	-0,5	143,6	-238,3	167,0	314,0	196,7
на 1 ц проданого зерна, грн	-0,02	4,1	-6,6	3,9	5,9	4,2
Рівень рентабельності галузі, %	0,0	3,4	-5,0	3,4	4,9	3,4

Джерело: розраховано за даними: [7; 8]

одержали порівняно найбільшого рівня прибутку з розрахунку на 1 га зібраної площі та на 1 ц реалізованої продукції (відповідно 190,7 та 6,1 грн). Закономірно, що у третій групі підприємств рівень рентабельності пшениці досяг найвищого значення – 4,7%, а середній показник по області був на рівні -7%.

Дослідження показали, що висока економічна ефективність виробництва пшениці досягається у господарствах із розмірами зібраної площі 300-500 га.

Водночас, при досягненні надмірної концентрації виробництва, при невисокій врожайності (п'ята група господарств) собівартість виробництва пшениці є однією з найбільших серед досліджуваних господарств (143,3 грн/ц). Рівень збитковості виробництва пшениці у даній групі досягла найвищого значення 11,7%. Це вказує на необхідність посилення інноваційної діяльності зернової галузі, яка повинна ґрунтуватися на запровадженні інноваційних ресурсозберігаючих технологій, як систем, що включають такі складові: новітні сорти, прогресивні техніку і агротехнічні прийоми вирощування зернових культур, удосконалені системи удобрення та захисту рослин тощо. Встановлено, що підвищення урожайності зернових культур корелює з концентрацією виробництва, проте більшість сільськогосподарських підприємств регіону має низьку продуктивність зернових посівів через невисокий рівень концентрації, що не дає змоги використовувати інноваційну модель розвитку зернової галузі.

Дослідження свідчать, що вирощування зернових культур на невеликих відмежованих ділянках характеризується спрощеною технологією і високою трудомісткістю їх виробництва. Дрібнотоварне виробництво не має перспективи розвитку. Адже високоефективне ведення зернового господарства забезпечують великотоварні підприємства, які виступають основою впровадження інновацій [9].

Виявлено чітку тенденцію впливу зростання концентрації виробництва зернових на економічну ефективність галузі (табл. 2).

Результати групування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за рівнем концентрації виробництва зерна (табл. 2) показують, що в міру збільшення зібраної площі простежується стійка тенденція до підвищення ефективності виробництва зерна, що знаходить відображення в зростанні урожайності та прибутковості галузі. Дослідженнями встановлено, що найвища ефективність ведення зернової галузі досягнута у господарствах п'ятої групи, в яких середня площа ріллі становила 6648 га. У них середня урожайність зернових культур становила 58,2 ц/га, або була більшою порівняно з господарствами першої групи відповідно у 1,5 рази.

Розширення площ зернових культур у поєднанні із зростанням їх урожайності сприяло закономірному збільшенню обсягів виробництва

зерна у розрахунку на підприємство. Зокрема, сільськогосподарськими підприємствами п'ятої групи вироблено 3769 ц зерна на 100 га ріллі, що у 2,2 рази більше, ніж першою групою господарств із середньою врожайністю 36,8 ц/га. Крім того, у господарствах п'ятої групи найнижча собівартість зерна (105,4 грн), а отже і найвищий рівень рентабельності виробництва зернових (4,9%).

Проведені дослідження показали, що економічна ефективність аграрного виробництва тісно пов'язана насамперед із розміром господарств за площею сільськогосподарських угідь. Зниження рівня концентрації площ посіву зернових культур не дає змоги повною мірою використовувати інноваційні фактори розвитку. Зосередження виробництва зерна у великотоварних підприємствах дозволить застосувати сучасні засоби механізації та технології, що сприятиме підвищенню продуктивності праці, поліпшенню якості продукції й у цілому забезпечуватиме ефективне ведення зернового господарства.

Наявність підприємств з високим рівнем концентрації дозволить забезпечити виробництво конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Економічний ефект великого, насамперед за земельними угіддями, сільськогосподарського виробництва проявляється у такому:

- земельні ресурси використовуються ефективніше, оскільки великі підприємства мають більше можливостей для дотримання науково обґрунтованої сівоzmіни, застосування високотехнологічних засобів обробітку ґрунту та догляду за посівами, інноваційних технологій виробництва зернових культур;

- є передумови ефективніше використовувати основні засоби, зокрема сільськогосподарську техніку, машини, обладнання, приміщення, а також створюються кращі умови для використання виробничої та соціальної інфраструктури, закупівлі й застосування новітньої техніки і сучасних технологій;

- існує можливість здійснювати переробку сільськогосподарської продукції, її зберігання і реалізацію через фірмові магазини;

- є можливість зберігати зерно тривалий час через наявність у великих підприємствах елеваторних потужностей. Це дає можливість реалізовувати продукцію не в період масового збирання, а в інші місяці із сприятливою ринковою кон'юктурою, що забезпечує товаровиробникам значно вищі прибутки;

- є можливість ефективніше використовувати робочу силу завдяки кооперації і спеціалізації праці, що сприяє підвищенню її продуктивності, забезпечувати раціональний режим праці та відпочинку;

- є більше можливостей для поліпшення об'єктів соціальної інфраструктури на сільських територіях;

- проявляється ефект економії на масштабах, найповніше використовується синергетич-

ний ефект, за рахунок поєднання великого, середнього та малого виробництва в єдиній системі господарювання, що доведено світовою наукою і практикою.

Висновки. Результати досліджень свідчать, що рівень концентрації виробництва істотно впливає на ефективність зернової галузі. Однак сучасний стан концентрації виробництва на більшості аграрних підприємств регіону не дозволяє здійснювати розширене відтворення та інноваційне оновлення галузі, призводить до руйнації системи сівозмін, виснаження ґрунтів. Удосконалення концентрації зерновиробництва пропонується здійснювати в інтенсивно-інноваційному напрямі на основі обґрунтованих оптимальних розмірів площ посіву зернових культур, що забезпечуватиме зменшення собівартості продукції та підвищення ефективності галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 14-19.
2. Березівський Я.П. Формування великотоварних аграрних підприємств асоційованого типу / Я.П. Березівський // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. – 2010. – № 16. – С. 67-74.
3. Макаренко П.М. Переваги й обмеження концентрації виробництва у сільському господарстві / П.М. Макаренко, Ю.П. Макаренко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 3 (15). – С. 65-70.
4. Маренич Т.Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): [монографія] / Т.Г. Маренич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 454 с.
5. Мельник Л.Ю. Теоретичні основи й практика концентрації виробництва в сільському господарстві / Л.Ю. Мельник // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 15-22.
6. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34-41.
7. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2013 р. Форма 50-сг (річна).
8. Сільське господарство Тернопільської області за 2013 рік: [стат. збірник]. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2014. – 216 с.
9. Христенко Г.М. Організація великотоварного виробництва як напрям інноваційного розвитку зернового господарства / Г.М. Христенко, І.С. Гурська // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 101-104.